

Den svenska pressens uppfostran

*Pressetik, självreformer
och legitimitetsskapande, ca 1900*

Petter Tistedt*

Behovet av formaliserad pressetik i ett samhälle med tryckfrihet kan förefalla självklart. Att allt som får publiceras inte bör göra det hör till demokratins kompromisser. En god portion ansvar har därmed lagts på journalisters och redaktörers professionella omdöme. Pressetiska regler, ombudsmän och opinionsnämnder hör till de institutioner som ska säkerställa att massmediernas egenintressen varken går ut över allmänintresset eller privatpersoners legitima krav på respekt och integritet. När Pressens Opinionsnämnd inrättades 1916 var avsikten just att den skulle förhindra att dagspressen skulle orsaka samhällsproblem. Som ett medel till ”pressens själftukt och ordning” inrättades nämnden med auktoriteten att kritisera enskilda publiceringar.¹ Men nämnden var samtidigt *pressens egen institution* – bildad genom ett samarbete mellan Publicistklubben, Svenska Tidningsutgivareföreningen och Svenska Journalistföreningen – och syftade till att gagna dess egna intressen. Avsikten var att motverka inre splittring och höja pressens anseende. I detta syfte underordnades de enskilda tidningsmedarbetarna – vars snedsprång kunde komma att klandras – vad som bedömdes vara pressens gemensamma mål.²

I syfte att utforska den svenska pressetikens historiska formering kommer denna artikel att svara på frågan hur de historiska aktörerna inom pressen själva formulerade pressetiska problem, deras orsaker och möjliga lösningar. Den svenska opinionsnämnden var vid sin tillkomst en pressetisk innovation, även internationellt.³ Men den var inget isolerat fenomen. Målet att forma och stärka pressens roll i samhället var något som ägnades betydande uppmärksamhet. De problem som den svenska pressens medarbetare formulerade kring exempelvis sensationslystnad, intrång i det privata, sanningskrav eller vilseledande annonser rörde inte endast hänsynstagande mot utomstående, utan även pressens egen nytta.⁴ Att göra pressetik till ett historiskt studieobjekt är därmed en utmärkt utgångspunkt för att undersöka vad som skulle kunna räknas till presspolitik i en utvidgad innebörd: hur politik kring pressens reglering inte bara bedrivits av formella politiska instanser utan också *av* och *för* pressen själv.

---

* Institutionen för idé- och lärdomshistoria, Uppsala universitet

Undersökningen avgränsas till Sverige under ett formativt skede i slutet på 1800-talet och början på 1900-talet, fram till dess att Pressens Opinionsnämnd konstituerades. Självkritiska problematiseringar av dagspressens publika relationer var inget nytt.⁵ Men åren kring sekelskiftet etablerades nya arenor för pressetisk verksamhet: Publicistklubben (PK) hade bildats redan 1874 men från 1897 utvidgades verksamheten från Stockholm till hela landet och medlemsantalet ökade, Svenska Tidningsutgivareföreningen (TU) bildades 1898, och 1901 tillkom Svenska Journalistföreningen (SJF). I dag är pressetiken stadigt institutionaliserad, men det var alltså först under åren kring 1900 som samtliga organisationer bakom denna institutionalisering etablerades. Även publicistmöten och fackpress utgjorde fora för diskussioner och samarbeten där anspråken var att arbeta för pressens gemensamma intressen. Från åren kring sekelskiftet 1900 intensifierades ambitionerna att sprida en positiv bild av pressen som samhällelig aktör, något som kan sättas i samband med dessa nya sammanhang och organisationer.⁶ En uppfattning om pressen bland medarbetarna själva var att tidningarnas uppdrag inte bara var att spegla, utan även leda opinioner och samhällsutveckling.⁷

Under denna tid fortsatte läsekretsarna att öka, tidningarnas innehåll omdanades och breddades, nya arbetsmetoder – inklusive de ovan nämnda föreningarna – infördes, och mer aktiva ideal för medarbetarna etablerades. Man började tala om en amerikanisering av tidningsskapandet, vilket dels kunde innebära en mer aktiv, mindre refererande och mer gestaltande och känslomässigt engagerad journalistik, dels nya och publik-tillvända sätt att strukturera texter och framhäva innehållet med layoutens hjälp. Samtidigt associerades amerikaniseringen ofta med en ekonomiskt framgångsrik men ansvarslös sensationsjournalistik, och utvecklingen sågs inte sällan som problematisk.⁸ Den verksamhet som kommer att studeras här var en del av dessa förändringar, men en del som fortfarande är underutforskad, även internationellt. Det svenska fallet är knappast unikt, och den analytiska ingång till pressetikens historia som undersökningen föreslår är lika användbar för att studera utvecklingen i andra länder.

Pressetik som historiskt studieobjekt

Denna artikel avser att bidra med nya analytiska perspektiv på pressetikens historia. Den övervägande delen forskning om pressetik är samtidsorienterad och ofta med normativa syften även då den diskuterat tidigare former av pressetik.⁹ I den mån intresset riktas mot pressetik och dess formering i förfluten tid har forskningen ofta varit upptagen med att skriva ett slags baklängeshistoria med syfte att spåra vår tids praktiker eller ideal bakåt i tiden. Detta har inte sällan skymt de problematiseringar som gjorde pressetik angelägen i sin samtid.

Termen pressetik hade inte kommit i bruk i Sverige i början på förra

seklet. Jag använder alltså pressetik som ett analytiskt begrepp, samtidigt som jag vill definiera begreppet för att täcka in vad som brukar avses i såväl vardagssammanhang som forskning. I denna undersökning förstås således pressetik som uttalanden om hur företrädare för pressen bör agera i sina relationer till publikerna och andra som kunde tänkas påverkas av deras handlande. Pressetiken utgör svar på frågor om ansvar för publiceringar och arbetsmetoder, och om vilka krav som, både av dem själva och av andra, kan ställas på pressmedarbetarens yrkesutövning.¹⁰ Tidningsmedarbetarnas formuleringar av problem och ansträngningar för att lösa dessa kan beskrivas som pressetiska praktiker i den mån som de beaktade och sökte tillmötesgå dessa krav.

Denna studie tar sin utgångspunkt i de *reformerande* ambitioner som låg till grund för den pressetiska verksamheten. Med det menar jag målet att bland såväl tidningsmedarbetare som deras publikerna etablera och upprätthålla nya förhållningssätt och handlingsmönster. Etikens presspolitiska sida syftade till att reglera och understödja pressen som en maktfaktor i samhället. Men föremålen för dess direkta maktutövning var ofta enskilda individer. Det är lätt att tänka sig pressetik som en återhållande och begränsande faktor i mediernas verksamhet, vars effekter är att hindra vissa typer av publiceringar. Det är helt riktigt. Men pressetik är också intressant av den anledningen att den kan skapa nya möjligheter att utforma pressens anspråk, dess medarbetarens självförståelser och önskade relationer till publikerna.

Ett sätt att komma åt denna produktiva aspekt är att ta fasta på begreppet *styrning* som utgått från Michel Foucaults arbeten. Med styrning avses att avsiktligt leda eller sköta både sig själv och andra, med ledning av en uppsättning normer och med vissa avsedda (men inte nödvändigtvis uppnådda) resultat som mål. Maktutövning har studerats som en verksamhet som förutsätter och formar handlingsutrymmen. Styrning utformas, skriver en av företrädarna för denna forskning, "according to what we take to be true about who we are, what aspects of our existence should be worked upon, how, with what means and to what ends".¹¹ Begreppet styrning kan därmed operationaliseras till en rad frågor. Hur beskrevs problemen med tidningsmedarbetarens yrkesutövning och pressens relationer till sina publikerna? Vad skulle uppnås med verksamheten? Vilka försanthållanden om pressens medarbetare och publikerna ingick i dessa problemformuleringar och i de medel som avsåg att lösa problemen? Hur gick man till väga för att lösa dem? Genom dessa frågor är det möjligt att frilägga den historiska *rationaliteten* i pressetiken: hur den bildade ett mönster som sammanfogade problembeskrivningar, mål och medel.

Källmaterialet utgörs av PK:s publikationer *Publicistklubben*, *Pressen* och *Meddelanden från Publicistklubben*, TU:s *Meddelanden från styrelsen för Svenska Tidningsutgivareföreningen*, samt SJF:s *Journalisten*. Dessa

publikationer var primärt avsedda för kommunikation mellan pressens medlemmar. Här publicerades sådant som årsberättelser, mötesreferat, cirkulärskrivelser, utlåtanden, anmälningar om beslut, liksom, framför allt i *Pressen* och *Journalisten*, mer debatterande eller utredande artiklar. De tre pressföreningarna och deras publikationer tillät diskussioner i press-etiska frågor där deltagarna i mindre mån behövde vinnlägga sig om en passande fasad mot utomstående.¹² Samtidigt var resonemangen i dessa fora givetvis inte isolerade från ett bredare samtal om pressens problem och uppgifter i det moderna samhället, och några skarpa gränser mellan medarbetare och utomstående kritiker är ofta svåra att dra. En empirisk utgångspunkt i material från pressföreningar och fackpress har i detta sammanhang fördelen att journalister, redaktörer och tidningsutgivare här artikulerade pressens egna intressen och målsättningar på ett ovanligt tydligt sätt, som regel utifrån den självmedvetna och inte sällan självtillräckliga positionen som sådana tidningsmedarbetare.

De diskussioner som här står i fokus var endast undantagsvis en plats för partipolitisk polemik. Anspråken var istället som regel att tala utifrån pressens gemensamma intresse. Detta ska inte dölja att en intern kamp inom pressen också varit för handen. Inte heller satte tidningsmedarbetarna alltid hela pressens intresse i första rummet.¹³ Givet undersökningens syfte är det emellertid inte dessa konflikter som blir det centrala att analysera. Tvärtom kommer fokus riktas mot anspråken på att tala som representant för pressen och de därtill knutna ambitionerna att formulera och arbeta för gemensamma intressen.

Både den svenska och internationella historiska forskningen har generellt visat ett begränsat intresse för hur tidningsmedarbetarna i mer enskilda sammanhang problematiserat pressens publika relationer. Vanligare har varit att undersöka en mer allmän diskussion än den som fördes i publikationer av det slag som ligger till grund för denna artikel.¹⁴ Flera forskare har framhållit pressetik som en del i en strävan efter att skapa legitimitet för pressen och dess medarbetare, men inte heller här har de mer interna diskussionerna studerats.¹⁵ Det är tydligt att pressen, liksom andra massmedier och journalistiken i stort, framgångsrikt har förankrat bilden av sig själv som ett allmänintresse med central betydelse för demokratin, samtidigt som särintressen dolts.¹⁶ Pressens betydelse för det politiska livet kan emellertid inte inskränkas till tidningarnas partipolitiska ställningstaganden eller användning som arena för politisk debatt, utan ska även förstås i ljuset av den politik som bedrivits av pressen med dess egenintresse som ledstjärna. Pressen är beroende av trovärdighet för sin ställning, men hur dess legitimitet och förment naturliga roll i samhället etablerats finns det, som bland andra Patrik Lundell framhållit, även internationellt sett ännu endast lite kunskap om. Lundells egna studier av hur pressen offentligt iscensatt och kommunicerat sin makt har visat att inte bara de egna tidningarna eller de traditionella massmedierna har använts i detta

syfte.¹⁷ Mer interna problemformuleringar som låg bakom legitimitetssträvandena, eller de sätt som pressen själv skulle reformeras som en del i legitimitetsskapandet, har däremot i mindre mån stått i fokus och har i alla händelser inte studerats som en del av formeringen av en pressetik.¹⁸

Tidigare studier har även på andra sätt som regel endast berört enskilda delar av de pressetiska problematiseringarna. Den sammanhängande rationalitet i de pressetiska problematiseringarna som denna artikel syftar till att utforska har alltså inte synliggjorts. Många undersökningar har handlat om objektivitetsidealens historia, medan andra ägnas tillkomsten av pressetiska institutioner.¹⁹ För svensk del har forskningen fokuserat på det senare. Britt Börjesson och Lennart Weibull har studerat vår tids pressetiska regelsystemets framväxt och innehåll, och spårat detta tillbaka till några kortfattade riktlinjer som PK formulerade år 1900.²⁰ Betraktat som en historisk analys är problemet med deras forskning dess presentism. Fokuseringen på regelverk, motiverat av samtida förhållanden, medför att undersökningen utelämnar övriga dåtida fora för och sätt att diskutera, uttrycka och etablera pressetiska problem och förhållningssätt. Metoden riskerar att tolka dåtida företeelser utifrån en senare tids pressetiska praktiker snarare än i ljuset av de ambitioner och problembeskrivningar som gav dem mening i sin egen tid.²¹

Pressen kritiserar sig själv

De aktörer som studeras tillhörde som regel dagspressens fasta skribenter, redaktörer och tidningsutgivare.²² De uttalade sig från självpåtagna roller som respektabla och ansvarstagande, och de uppvisade som sagt en ofta påtaglig självtillräcklighet i fråga om den egna kompetensen. Det var exempelvis mycket ovanligt att i problemformuleringar explicit åberopa annan sakkunskap än den som kom sig ur medarbetarskap i pressen.²³ PK var visserligen förhållandevis generös när det gällde att till sina sammanträden bjuda in deltagare i egenskap av annat än tidningsmedarbetare, men att de inbjudnas framställningar godtogs var långt ifrån givet.²⁴ Av två inbjudna kritiker från riksdagen, vilka motionerat om en opartisk ”statstidning”, hade visserligen den ene själv verkat som journalist, men de hade ”näppeligen” kunnat ”framkomma med några anvisningar och råd för en pressens reformering, som bestodo provet för den *verkliga fackmannens* granskning”, slog en talare fast i PK.²⁵ Exempel som dessa betyder dock inte att kritik utifrån alltid förkastades. Den var något som tidningsmedarbetarna tog hänsyn till, eller åtminstone hänvisade till, i sina interna diskussioner.²⁶ I PK kunde också förekomma en klart uttryckt enighet med inbjudna representanter för annan sakkunskap än pressmedarbetarnas.²⁷ Men kunskap som härrörde ur en position som medarbetare i pressen gavs i allmänhet status som tillräcklig för att formulera och lösa de aktuella problemen.

Vilka var då de pressetiska problemen som diskuterades? Rapporteringen om brott och rättegångar hörde hit, liksom intrång i det privata, vilseledande annonser, bristande sanningshalt och dito opartiskhet, samt pressens oförmåga att leva upp till sina samhällsliga uppgifter. "Pressen" ska här förstås som en abstraktion som i dåtiden togs för given, utan att alla för den skull var överens om exakt vad som avsågs eller hur detta skulle värderas. Som abstraktion var ändå pressen ett samlande namn på en lång rad sammanlänkade praktiker, ting och människor: intervjuer, sammanträden, redaktioner, tidningar, ledarskribenter, referenter, tidningsägare, och så vidare. Det var inte denna abstrakta helhet, eller tidningsmediet i sig, som kritiken riktades emot, utan snarare var det specifika aspekter eller delar av pressen som klandrades. Men problem för en del tolkades allt som oftast som problem för helheten. Exempelvis kunde felsteg av enskilda tidningar eller medarbetare betyda problem för hela pressen, och journalisternas anseende var beroende av pressens anseende och vice versa.

Bevakning av brott och rättegångar var sedan det tidiga 1800-talet en av rutinuppgifterna på tidningarna, men framstod ofta som problematisk. Namnpubliceringar ansågs riskera att utpeka oskyldiga och motverka särskilt unga småbrottslingars rehabilitering.²⁸ Det talades även om en sensationslystnad, särskilt då vålds- eller osedlighetsbrott samt självmord omskrevs. Både skildringarnas stil och de fakta som meddelades ansågs problematiska, eller som det uttrycktes i *Journalisten* 1910: "detta sensationella utbroderande medelst rafflande och pikanta rubriker och genom omtalande av alla möjliga ruskiga detaljer".²⁹ Sådana beskrivningar påstods kunna förleda vissa läsare till att själva begå brott, och utförligheten ansågs instruera om hur brott kunde begås.³⁰ Frågor om pressens behandling av utomstående privata angelägenheter återkom under hela perioden. Exempelvis framhölls tidningarnas "inträngande på familjeområdet" eller rapporter från "slutna föreningar och sällskap".³¹ Brottmålsreportage kunde vara en del i detta, exempelvis då reportrar uppgavs ha trängt sig in hos en mördad mans änka för att uppteckna "de uttryck hon gaf åt sin sorg".³²

Även annonser var ett område för tidningsmedarbetarnas kritiska diskussioner. Då annonser för bedrägliga läkemedel diskuterades i PK 1912 var intresset stort och bland andra infann sig inbjudna representanter för läkar- och apotekarkåren. De som skulle skyddas var de tidningsläsare som lurades av annonserna. Men tidningsmedarbetarna var långt ifrån eniga inbördes om problemets vikt. Det ekonomiska värdet av annonserna kunde beskrivas som betydligt större än den skada de tillfogade.³³ Flera andra former av "reklamofog" kunde framhållas som hot mot tidningarnas ekonomi, men även pressetiska aspekter tillkom. Det gällde framför allt reklam som gavs skenet av redaktionell text. När TU:s styrelse utredde frågan 1905, konstaterade exempelvis en av dess ledamöter

att notiser av detta slag gör tidningarna ”meddelaktiga i annonsörernas försök att föra allmänheten bakom ljuset” och därigenom ”skyldiga till ett medvetet bedrägeri”.³⁴

När pressens osanningar debatterades begränsade sig resonemangen huvudsakligen till frågor om uppenbart falska uppgifter. Sådana publiceringar kopplades regelbundet till de så kallade notisjägarna, särskilt i början av perioden. Exempelvis fastslogs utan invändningar i PK att deras referat från rättegångar inte sällan var oriktiga, ofullständiga eller osanna, och att de inte ens kunde anförtros att leverera ”nakna fakta” till tidningarna.³⁵ Även fasta redaktionsmedarbetare tillskrevs osanningar, bland annat i samband med de spionrykten om ryska sågflare som spritts i tidningarna.³⁶ I *Journalisten* uttrycktes oro över amerikaniseringen av pressen. Exempelvis vände sig en redaktör emot pressens ”bristande ansvarskänsla, oförmågan att uppfatta sin egen makt och betydelse”, en brist som bland annat yttrade sig i sensationslystna och lögnaktiga löpsedlar vilka i värsta fall kunde framkalla panik bland läsarna.³⁷

Föreställningen att pressen hade särskilda uppgifter togs som en självklarhet, och oförmågan att ta hand om dessa formulerades som ett press-etiskt problem, särskilt under undersökningsperiodens andra hälft. Exempelvis anfördes att pressen inte fyllde ”sin uppgift såsom politisk och social faktor, såsom språkrör för den allmänna meningen och såsom folkuppföstrare af betydelse”.³⁸ Med liknande utgångspunkter fick partiopinionen utstå kritik. I *Journalisten* framhölls bland annat att partiorganen inte vinnlade sig om opartiskhet i nyhetsförmedlingen, vilket ledde till ett ”åsidosättande av läsarens berättigade krav på att hållas à jour med de politiska företeelserna”.³⁹ Problemet med pressens oförmåga att uppfylla sina förgivettagna uppgifter gick igen i flera andra sammanhang. Rapporteringen från rättegångar kunde exempelvis beskrivas som ett område där pressen borde granska rättskipningen, ”vägleda allmänheten” och undervisa den i ”viktiga lagfrågor”, men att detta inte sköttes tillfredsställande.⁴⁰ Vidare ansågs den ”offentliga kontrollen” av riksdagen ha försämrats till följd av de gemensamma riksdagsreferat som ombesörjdes av Svenska Telegrambyrån.⁴¹ En konservativ debattör väckte därtill frågan om pressen som ett direkt hot mot samhället när han i PK framhöll att Sveriges relationer till andra länder, främst Ryssland, hotades genom pressens brist på diskretion i ”statssaker”.⁴² Yttranden liknande dessa stod inte oemotsagda från motstående politiska läger, men gavs även plats i *Journalisten*.⁴³

Diskussionerna kring konservativa *Nya Dagligt Allehandas* privatbrevspublicering 1914, vilka bildade upprinnelsen till bildandet av Pressens Opinionsnämnd, kom å sin sida att handla om pressen som ett potentiellt hot mot det politiska samtalet.⁴⁴ Brevet var skrivet av den liberala redaktören Ragnar Fehr, och tillsänt en liberal förstakammarledamot. *Nya Dagligt Allehanda* publicerade det upphittade brevet jämte redaktionella

kommentarer där Fehr beskrevs som en maktlysten fosterlandsförrädare utan högre ideal, en karakterisering som med mindre reservationer utsträcktes till de ledande liberalerna i gemen.⁴⁵ Tidningens redaktör Leon Ljunglund förklarade i PK att han känt sig tvungen att följa sin ”högre plikt” och bryta mot brevhemligheten i syfte att visa vilket hot liberalerna var mot landet.⁴⁶

I dagspressen utvecklades frågan däremot inte till någon nämnvärd politisk strid. Av allt att döma fördömdes brevpublisheringen med få undantag.⁴⁷ Det var publiceringen av privatbrev såsom en politisk metod som framträdde som det avgörande problemet i samtliga politiska läger.⁴⁸ I PK försökte en mindre grupp högermän få gehör för att klubben inte hade rätt att döma över sina medlemmars handlingar, men utan resultat.⁴⁹ PK antog senare en resolution där man ”på det kraftigaste” protesterade mot ”användande av dylika journalistiska metoder, som, vilket syfte de än vilja tjäna, måste betraktas som moraliskt otillåtliga och ägnade att förgifta det offentliga livet, skapa ett olidligt osäkerhetstillstånd i det enskilda umgänget samt nedsätta pressen i allmänhetens aktning”. Därtill riktade klubben ”till pressens män i olika läger” en ”allvarlig vädjan att i rådande politiskt upprörda tider mera än någonsin vinnlägga sig om saklig stridföring och blanka vapen”.⁵⁰

Konsekvenser för pressen

Att pressen och dess medarbetare själva fick besvär av de slags publiceringar och arbetsmetoder som kritiserades var en viktig del i de pressetiska problematiseringarna. Dessa beskrivningar ingick i en vidare diskussion om branschens anseende och självbestämmande. Att pressen borde inta en central position i samhällslivet var inte alltid självklart annat än för tidningsmedarbetarna själva. Jan Ekecrantz och Tom Olsson framhåller att den ömsesidiga anpassningen och sammanflätningen mellan pressen och exempelvis politikens och ekonomins institutioner ännu var outvecklad.⁵¹ Den respekt pressen och dess företrädare kunde räkna med var inte heller alltid betydande, även om de inte alltid drogs över en kam. Medan vissa tidningar uppfattades som mer seriösa, beskrevs andra som sensationslysten ”smutspress”.⁵² Rapporteringen om brott och rättegångar drogs in i diskussioner om det moderna samhällets kultur, där inte bara pressen utan även skönlitteratur, film, teater, varietéer och ekivoka vykort kritiserades.⁵³ Föreställningarna om pressens dåliga inflytande över läsarna gavs tyngd mot bakgrund av de krav som utvidgningen av rösträtten ansågs ställa på medborgarna, samt uppfattningen att pressen borde verka folkupfostrande för att bidra till att dessa krav uppfylldes.⁵⁴

Anseende var ett självklart värde i tidningsmedarbetarnas reflektioner över den egna verksamheten, motiverat av både sociala och ekonomiska skäl, men också med klara presspolitiska implikationer.⁵⁵ Att tidningarna

publicerade sensationslystna brottsreferat, förvillande reklam och ovederhäftiga texter eller gjorde intrång i det privata ansågs nedsättande för anseendet.⁵⁶ Samma synsätt låg bakom de ”publikationsmål” som Pressens Opinionsnämnd skulle behandla. Detta var ärenden där en enskild person, firma eller korporation blivit utsatta för en sådan olämplig publicitet som stod ”i strid mot hederns fordringar eller eljest ur synpunkten af pressens anseende icke bör lämnas opåttalt”.⁵⁷ Som vi sett beskrev PK även *Nya Dagligt Allehandas* brevpublishering som ägnat att försämra allmänhetens aktning för pressen.⁵⁸

När tidningsmedarbetarna kritiserade vissa av de företeelser som ansågs sänka deras och pressens anseende talades det inte om att tillmötesgå andra än egna intressen. Det handlade exempelvis om hur pressens företrädare agerade både privat och i sin yrkesutövning, eller om vad som kunde publiceras om pressens medarbetare.⁵⁹ I dessa sammanhang togs också notisjägarna upp, i *Journalisten* beskrivna som ”pressens lösdrifvare”, ”tidningarnas parasiter” och ”vanligen försupna och illa klädda”.⁶⁰ Det var ägnat att nedsätta pressens anseende och trovärdighet att dessa lyckades få in ovederhäftiga eller på annat sätt opassande texter i tidningarna, men det beskrevs dessutom som ett problem för de riktiga journalisterna att i utomståendes ögon bli sammanblandade med dem.⁶¹

Diskussionerna om de pressetiska problemen ingick alltså i sammanhang där problemens eventuella konsekvenser för utomstående underordnades pressens egna intressen av anseende, trovärdighet och självständighet. Frågor om otillbörligt inflytande över tidningarna och dess medarbetare var exempelvis återkommande. Det kunde röra sig om mer eller mindre uppenbara mutor, eller huruvida annonsörer och tidningarnas ekonomiska ledning kunde påverka innehållet i tidningarna.⁶² Utöver detta fanns på vissa håll en oro för eller kritik mot att tidningarna reducerades till politikernas lydiga språkrör.⁶³ Även krav på pressetiska hänsynstaganden som andra än tidningsmedarbetarna själva ställde uppfattades vid ett par tillfällen som ett hot mot pressens intressen. Ett exempel var kraven på att upphöra med reklamen för humbugsmedicin, vilket framhölls som ett hot mot tidningarnas ekonomiska självständighet och därmed i förlängningen mot det fria ordet.⁶⁴ Vid ett tillfälle framhölls därtill att pressens olämpliga agerande kunde leda till lagstiftning som hotade pressen själv, närmast dess ekonomi. Det sades då att en sovring i brottmålsreferaten kunde ”undanrödja de berättigade anledningarna till klagomål och verka lugnande på dem, som umgås med tanken på att genom lagstiftningsåtgärder begränsa pressens rätt att referera brottmål”.⁶⁵ Diskussionerna formades dock inte till en pressens kamp mot staten.⁶⁶ Brott mot de befintliga lagar som pressen hade att anpassa sig till diskuterades inte i källmaterialet, trots att det under perioden väcktes ett flertal tryckfrihetsåtal som involverade företrädare för pressen och deras tidningar.⁶⁷ De försök från statens sida att under världskriget utöva inflytande över

pressen genom förhandscensur av utrikestelegram omtalades mycket sällan. Under kriget var frågan politiskt känslig, och tycks av den orsaken undvikits att dryftas i tryck.⁶⁸

I riksdagen kunde kritiken av pressen vara långtgående och rikta sig mot en påstådd oförmåga att fungera som arena för ett upplyst samtal. Det är, skriver Jonas Harvard, ”tydligt att man från statens sida ansåg sig ha rätt att ställa *moraliska* krav på pressen”.⁶⁹ En socialdemokratisk motion år 1915 föreslog inrättandet av en statstidning, vilken redan tidigare omnämnts. Denna skulle bli en objektiv publikation för folkupplysning och vara fri från sådana yttre inflytanden, främst marknadens krav och partiintressen, som motionärerna menade försämrade den befintliga pressen. Motionen väckte stark kritik, inte minst från de tidningsmän som satt i riksdagen, och avslogs i båda kamrarna. Även motståndarna kunde dock hålla med om pressens brister, samtidigt som de inte accepterade den föreslagna problemlösningen.⁷⁰ I de här studerade sammanhangen togs inte motionen mer på allvar än att den ansågs ha fört med sig ett gott tillfälle till självkritik, vilket understryker självtillräckligheten i pressens granskningar av sig själv.⁷¹

Orsaksförklaringar och problemlösningar

Pressens medarbetare strävade inte bara efter att beskriva problemen, utan gjorde även anspråk på att förklara och lösa dem. När de sökte förklaringar till de pressetiska problemen hänvisade de till strukturella förhållanden bortom den enskilda tidningsmedarbetarens kontroll, till individuella brister hos desamma, samt till publikernas önskemål, kritiska medvetenhet och benägenhet att påverkas av pressens texter. Dessa tre områden gick även igen i försöken att lösa problemen. I och med detta framträder den pressetiska styrningens rationalitet, då det blir tydligt hur den bildade ett mönster där problembeskrivningarna sammanhänge med analyser av problemens orsaker och praktiker för att komma till rätta med dem. Här framträder också pressetikens reformism, och att den just som en sådan framåtsyftande verksamhet – snarare än endast som ett sätt att värna det bestående – kunde syfta till att underbygga pressens ställning i samhället.

De flesta orsaksförklaringarna involverade, för det första, strukturella omständigheter. I synnerhet lyftes konkurrensen på tidningsmarknaden fram. Att notisjägares texter publicerades kunde förklaras på detta sätt: tidningarna ”belamras med en massa skröp, som redaktionerna, af en på grund af konkurrenshänsyn tämligen naturlig fruktan att ’ej vara med’, icke alltid våga lämna åsido”.⁷² Ekonomiska överväganden angavs som orsak till den sensationssökande rapporteringen från brott och rättegångar. Det fanns alltid någon kollega som var beredd att publicera en sensationell skildring och därigenom ”skaffa sig ett stort öfvertag öfver de andra”.⁷³ Konkurrensen kunde även förklara att tidningarna tog in

mediokra texter i allmänhet, liksom att de gjorde intrång i det privata.⁷⁴ Behovet av annonsintäkter förklarade humbugsreklamen och annonsörernas inflytande över tidningarnas innehåll, och konkurrensen gällde som förklaring till textreklamen.⁷⁵ Det var också av ekonomiska skäl som tidningarna gått samman om gemensamma referenter på viktiga områden, till förfång för referatens vederhäftighet och kontrollen av riksdagen.⁷⁶ Till de strukturella förklaringarna hörde de som pekade på arbetsförhållandena på redaktionerna. När det gällde tidningsinnehållets bristande kvalitet, eller till och med direkta felaktigheter i texterna, angav flera det höga arbetstempot eller långa arbetsdagar som orsak.⁷⁷ I *Journalisten* gjordes gällande att en viktig förklaring till att notisjägare användes var den oordnade arbetsdelningen på redaktionerna.⁷⁸ Bristande utbildning eller bildningsnivå var ett annat förhållande som fick förklara att pressen inte uppfyllde sin uppgifter eller krav på saklighet, samt producerade sensationssökande texter eller gjorde intrång i det privata.⁷⁹

Orsaksförklaringarna utgick, för det andra, från försanthållanden om de enskilda medarbetarnas karaktärer och deras sätt att utföra det dagliga arbetet på tidningarna. Liksom de ekonomiska förhållandena kunde dessa förklaringar bidra till att ange orsakerna till de flesta av de pressetiska problem som identifierades. På detta sätt kunde "slentrian", "gammal vana" eller "obetänksamhet" förklara att företrädare för pressen lät sig mutas, använde sig av notisjägare, skrev ut namn på småbrottslingar och självmördare eller publicerade förargelseväckande uttalanden om främmande makter.⁸⁰ Den sensationssökande journalistiken kunde förklaras med bristande "behärskning", "ansvarskänsla" eller "varsamhet", eller med "tanklöshet" eller otillräckligheter i "det sunda omdömet".⁸¹ Vidare sattes den bristande pliktuppfyllelsen vad gäller omsorgen om tryckfriheten i samband med den enskildes "samvete", och politiskt vinklade nyheter var ett resultat av att relevanta "dygder" inte togs hänsyn till, medan motgligheten för mutor tillskrevs oförmågan att emotstå "frestelser".⁸²

Den tredje dimensionen av förklaringarna till de pressetiska problemen tog sin utgångspunkt i pressens föreställda publik. Som en del av beskrivningarna fanns uppfattningar om vad som "allmänheten" ville läsa, hur den uppfattade pressen, och hur den kunde påverkas av dess texter.⁸³ Bakom föreställningen om den hårda konkurrensen som tvingade tidningarna att publicera problematiska texter fanns givetvis föreställningen om en publik som åtrådde dessa texter. Uppfattningen att pressens anseende skulle kunna sjunka bland allmänheten om tidningarna exempelvis sökte sensationer eller förvillade osanningar, visar samtidigt att det fanns parallella antaganden om en annan publik som ansågs ställa krav på pressen och läsa tidningarna kritiskt. Fastän tidningsmedarbetarna ibland understök hur oförstående eller ovetande läsarna var inför deras arbete var det således inte möjligt att helt föra dem bakom ljuset eller låta dem läsa vilka texter som helst.⁸⁴

När det gällde den sensationssökande journalistiken involverades på ett tydligt sätt flera olika föreställda publikker. Att delar av den tidningsläsande allmänheten tyckte om att läsa denna typ av journalistik – de kunde till och med påstås vänta på en mordskildring med ”feberaktig otålighet” – samtidigt som andra ansåg den vara farlig, var det ingen som ifrågasatte.⁸⁵ Frågan var snarare om man skulle utnyttja de positivt inställda läsarna till att tjäna pengar eller ej. Svaret berodde inte minst på om man anslöt sig till föreställningarna om en delvis svag och lättpåverkad publik. Till de som gjorde det, och därför ville rensa ut ”sensationellt detaljerade omtalande av självmord och sedlighetsbrott”, hörde bland annat de medlemmar i SJF vilka menade att dessa skildringar kunde ”skadligt inverka på svaga naturer och upphettade hjärnor genom att locka till efterföljd”.⁸⁶ Andra förhöll sig, som vi sett, mer tveksamma eller avvisande till detta resonemang om den svaga publiken och mindre villiga att inskränka den inkomstbringande sensationsjournalistiken.

Hur gick då tidningsmedarbetarna till väga för att lösa de pressetiska problemen? I linje med orsaksförklaringarna riktades lösningarna mot en strukturell nivå med avsikten att omforma de yttre betingelserna för medarbetarnas agerande; mot en individuell nivå i syfte att förändra enskilda publicisters inställning och agerande; samt mot publikerna, med uppsåtet att förändra deras uppfattningar om pressen.

Ett sätt att lösa strukturella problem var samarbete mellan tidningarna.⁸⁷ Detta underlättades av de tre här studerade pressföreningarna, vilka fungerade som mötesplatser för medarbetare på olika tidningar som förutsattes konkurrera om samma publikker. Ofta kom man inte längre än till uppmaningar, men vid några tillfällen kom verkligen samarbeten till stånd. I syfte att frigöra sig från notisjägarna försökte PK redan 1898 etablera ett samarbete mellan Stockholmstidningarna. Ett uttalande gjordes där alla tidningar uppmanades använda fasta medarbetare i stället för notisjägare. Därutöver fanns som förslag att gemensamma referenter skulle bidra till att göra notisjägarna överflödiga. Av detta tycks det dock inte ha blivit något, men man lyckades av allt att döma med att vid Stockholms rådhusrätt ordna referentplatser dit notisjägarna inte hade tillträde.⁸⁸ 1904 kom ett samarbete åter på tal, då på initiativ av SJF och efter att flera av huvudstadens redaktörer och notischefer bildat en kommitté som utrett problemet och dess omfattning. Denna gång blev försöket mer lyckosamt då Svenska Notisbyrån bildades som en del av Svenska Telegrambyrån. Notisbyrån, som förband sig att endast använda ”personer, hvilka såväl i sitt yttre uppträdande som i öfrigt äro ägnade att uppträda som pressombud”, skulle handha referaten från rådhusrätten, bolags- och kyrkostämmor, föreningsmöten samt meddela om begravingar, olyckor med mera, varmed förhoppningen var att man en gång för alla gjort sig av med notisjägarna.⁸⁹ Detta visade sig dock vara en fåfång förhoppning, då notisjägarna fann nya saker att rapportera om, varvid följde uppmaningar till

ytterligare samarbete.⁹⁰ Ett samarbete emot textreklam, som ansågs börjat förekomma allt oftare, tillkom på PK:s initiativ år 1916. Med ekonomicheferna från fem av dagstidningarna i Stockholm kom man på ett möte överens om att ”vid alla s. k. textannonser, d.v.s. annonser med textutstyrel, vare sig i notis- eller artikelform, borde anbringas ordet ’annons’”, samt att resten av Stockholmsstidningarna skulle fås att ansluta till beslutet.⁹¹

Samarbete kunde således användas för att upphäva den konkurrensituation som tvingade tidningarna att befatta sig med material och personer som man helst ville undvika. I andra fall kunde dock samarbeten vara grund till problem, så som vi sett i samband med de gemensamma riksdagsreferaten. Dessa gemensamhetsreferat hade försämrat referatens kvalitet, minskat pressens kontroll av riksdagen och tagit bort en viktig utbildningsmöjlighet. Därför beslutade PK 1911 att de gemensamma referaten borde ”inskränkas till k. propositioner, motioner och utskottsutlåtanden”.⁹² Svenska Notisbyrån ansågs av flera talare på en PK-debatt 1916 ha tagit över allt för många viktiga referat, med liknande skadliga följder. Även här föreslogs inskränkningar i samarbetet som lösning, genom att Notisbyrån begränsade sin verksamhet, men något beslut togs inte.⁹³

Samtidigt förekom försök att etablera och upprätthålla normer för det enskilda publicistiska arbetet. Föreningsmöten, mötesreferat, artiklar i fackpressen, cirkulärskrivelser och Pressens Opinionsnämnd var samtliga delvis riktade mot den individuella nivån i problemlösningarna. Från föreningarnas möten utgick mycket av den övriga verksamheten, men de var också viktiga i sig genom att vara platser där problemformuleringar bestämdes och gavs spridning. Frågorna skulle, som det sades på ett möte i PK, ”utredas och belysas ur olika synpunkter”.⁹⁴

I den mån orsakerna till problemen ansågs ligga på ett individuellt plan, där exempelvis slentrian eller tanklöshet tänktes ligga bakom agerandet, kunde redan upplysningen eller överenskommelsen om att ett problem existerade fungera som en del av lösningen. När problemformuleringarna motiverades appellerades till vad som föreställdes vara i de felande medarbetarnas eget intresse. Dessa förutsattes önska att pressen skulle vara en lönsam och inflytelserik bransch, vars medarbetare hade ett lämpligt anseende och trovärdighet, och inte skadade utomstående med sin verksamhet. Genom de publikationer som utgör källmaterialet för denna studie spreds regelbundet referat från diskussionsmöten och besked om de eventuella uttalanden som antogs. I särskilt *Journalisten* var artiklarna ofta kopplade till föreningsmötena, främst PK:s, utan att vara rena mötesreferat. Artiklarna kunde innehålla självständiga kommentarer angående ett ämne som tagits upp, liksom uppmaningar att ta del av de mötesreferat som publicerades i PK:s *Meddelanden*. På så sätt gav sammanträdena upphov till ytterligare diskussion och spridning av problemformuleringar.⁹⁵ Dessa artiklar, liksom artiklar i tidningsmedarbetarnas publikationer

utan direkt koppling till föreningsmöten, fungerade på liknande sätt som dessa möten och referaten därifrån: som en form av problemlösning på en individuell nivå genom att medvetandegöra otillräckligt uppmärksammade problem. På så sätt omsattes *Pressens* och *Journalistens* reformerande syften i praktiken.⁹⁶

Vid några tillfällen vidtogs andra åtgärder för att sprida information om vilka resultat man kommit fram till på sammanträden om pressetiska frågor. Den resolution som följde ett möte om kriminaljournalistiken i PK 1900 gavs formen av en promemoria och avsågs även att ”tillställas landets tidningar”.⁹⁷ Eftersom problemen förorsakats av ”obetänksamhet”, gällde det att ”fästa uppmärksamheten å denna sak”, menade mötets inledningstalare.⁹⁸ Den text man senare enades om avslutades med en anmodan om att ”de redaktioner, som vilja i sina tidningar tillämpa ofvansående principer” skulle ”tillhandahålla sina medarbetare denna promemoria”.⁹⁹ Det är denna promemoria med sina principer om vilka brottsrelaterade meddelanden som inte borde publiceras, som av Börjesson och Weibull identifierats som de första ”PK-reglerna”, de enda under perioden.¹⁰⁰ Att just denna promemoria skulle ha intagit en sådan särställning är dock svårt att motivera. Det grundliga distributionssättet pekar visserligen på att de formulerade principerna ansågs viktiga, men som pressetisk praktik utmärkte promemorian sig inte annat än genom distributionen, utan var ett bland många försök att i olika former upplysa om pressetiska problem och förhållningssätt. Flera liknande åtgärder togs också i bruk. PK sände 1912 en cirkulärskrivelse om de villkorliga straffdomarna till klubbens kretsföreningar, och SJF:s södra krets antog 1910 ett uttalande emot sensationella omtalanden av självmord och sedlighetsbrott, ”vilket skulle tillställas övriga kretsföreningar ävensom pressföreningarna och Publicistklubben”.¹⁰¹ Även här var det fråga om upplysning, vars problemlösande avsikt inte på något principiellt plan skilde sig från andra försök att fästa uppmärksamheten på vad som var icke önskvärda publiceringar.

Till de pressetiska praktikerna med avsikt att påverka den individuella nivån hör även Pressens Opinionsnämnd. När nämnden bildades 1916 var behovet av en instans där ohederligt agerande gentemot allmänheten kunde behandlas en huvudsak. Utlösande var som bekant *Nya Dagligt Allehandas* brevpublishering, eller närmare bestämt de tvister som följde då denna fråga togs upp till behandling i PK. Även om PK i detta fall efter majoritetsbeslut gjorde ett opinionsuttalande som fördömde brevpublisheringen, hade frågan lett till en inre splittring, delvis efter politiska linjer. För att slippa befatta sig med dylika ärenden igen antogs därför ett förslag om att styrelsen omedelbart skulle ”upptaga till utredning frågan om en permanent publicistisk hedersdomstol”.¹⁰² Opinionsnämnden blev dock inte endast en angelägenhet för PK, utan var resultatet av ett samarbete med SJF och TU. Nämndens ledamöter valdes av de tre föreningarna, vilka för att garantera opartiskheten utsåg en utanför pressen stående

ordförande. Det var också genom att vara en för de tre organisationerna gemensam opartisk institution som nämnden antogs kunna ”vinna nödig auktoritet och stadga”.¹⁰³

Nämnden hade att behandla tre typer av ärenden: publikationsmål, ekonomimål och redaktionsmål, varav de förstnämnda är relevanta här. Med publikationsmålen avsågs ”mål som angår påstående att i tidning förekommit framställning, vars offentliggörande står i strid mot hederns fordringar eller eljest ur synpunkten av pressens anseende icke bör lämnas opåtalat”.¹⁰⁴ Dessa mål kunde upptagas ”på anmälan af enskild person, af firma eller af korporation” och utan att den berörda tidningen godkände opinionsnämndens granskning.¹⁰⁵ Till publikationsmålen räknades även pressmål, med vilka avsågs tvister tidningar eller tidningsmän emellan, men dessa skulle endast tas upp om tvisten var särskilt allvarlig eller båda parter godkände det.¹⁰⁶ Nämnden gavs stor frihet att själv bestämma över sitt arbetssätt, och skulle i sina beslut endast ledas av en ”naturlig opartisk uppfattning”. Dess ”domsmedel” bestod i ett ”opinionsuttalande”, vilka i publikationsmål skulle vara att betrakta som offentliga, ”där ej förlikningsvis annat öfverenskommit”.¹⁰⁷

Nämndens utslag skulle ”verka genom att låta det svida i enskilda fall”, och vara, som nämnts, ett medel till ”pressens själfukt och ordning”.¹⁰⁸ Nämnden skulle på så sätt fungera genom att till tidningsmedarbetarnas arbete föra risken att få ett opinionsuttalande från en allmänt erkänd, auktoritativ och opartisk institution emot sig. Därmed skulle nu enskilda medarbetare eller deras redaktioner kunna klandras utan att det för den skull uppstod inre splittring och en utdragen presspolemik.¹⁰⁹ Det var till förmån för pressen som helhet detta kunde ske: ”Endast ur synpunkten af pressens allmänna heder och anseende lär nämnden böra behandla det enskilda fallet”.¹¹⁰ Något publikationsmål togs inte upp förrän 1924, men opinionsnämnden institutionaliserade ändå en återhållande faktor.¹¹¹

Till sist riktades reformerande praktiker även mot publikerna. Det var i första hand den kritiska publiken man riktade sig emot, med avsikten att få den mer välvilligt inställd. Några ansatser till att exempelvis förändra den publik som ansågs sensationslysten eller lät sig luras av vilseledande annonser gjordes inte. Då PK år 1900 försökte få bort notisjägarna från Stockholm gällde det inte enbart att förändra arbetsförhållandena, utan även att samtidigt kommunicera ett budskap till allmänheten.¹¹² Klubben uttalade här ”önskvärdheten af att tidningarna, i den mån de frigöra sig från dessa s. k. notisjägare, ville låta detta komma till allmänhetens kännedom”.¹¹³ Även inrättandet av Pressens Opinionsnämnd, samt det sätt nämnden var tänkt att fungera på, var i allra högsta grad avsett att vara budskap till ”allmänheten”. Detta konstaterades i den promemoria som med mindre ändringar fick gälla som grundval för nämndens arbete: ”Det kunde tänkas blifva räknadt pressen till heder om den själf opåkallat

stiftade en sådan institution”, dit allmänheten kunde vända sig med ”ett urval af sina allra värsta klagomål mot pressen”. Liksom med fällande jurydomar i tryckfrihetsmål skulle pressen ha ”obestriddig nytta” av nämnden, eftersom allmänheten ”glädes alltid och blir försonligt stämd, då den ser att äfven pressen någon gång får sota för sina synder”.¹¹⁴ En pressens egen nämnd, som hade att döma i fall mellan allmänheten och pressen, skulle förstås inte heller få någon auktoritet om den inte fällde några opinionsuttalanden i den förras favör. Alltför hårda domar över de egna var dock inte önskvärdt.¹¹⁵

Även på andra sätt än genom att verka som en offentlig iscensättning av pressens ansvarskänsla var det uppenbart att opinionsnämnden primärt var till för pressen själv. PK försattes ”i ett synnerligen svårt läge” då den, som i fallet med *Nya Dagligt Allehandas* brevpublishering, blev tvungen att ta emot och uttala sig över klagomål från allmänheten, trots att klubben inte var avsedd eller lämpad för detta.¹¹⁶ Genom nämndens inrättande blev PK ”befriad från behandlingen av publicistiska hedersmål, som visat sig ha benägenhet att bliva av ganska upprivande natur och härigenom menligt inverka på klubbens uppgift som centralinstitution för pressen”.¹¹⁷ Nämnden var även avsedd att avhjälpa inre splittring i allmänhet, och verka till ”befordrande af trefnad och ansvarskänsla inom pressen”.¹¹⁸ Om en tidningsfejd urartade till ”ett pressens oroliga hörn”, till skada för den allmänna freden ”och där hedersbegreppen betänkligt förtunnats med gifna följder för det publicistiska anseendet”, skulle nämnden kunna gripa in med ”någon lämplig undervisning och förmaning”.¹¹⁹ Allmänheten hade inget formellt inflytande. ”Skulle nämndens verksamhet gå utöfver hvad pressen anser gagneligt och tillbörligt, lärer dess fortbestånd hastigt komma att afskåras”, konstaterade den beredning som behandlade frågan.¹²⁰

Ett ytterligare sätt att kommunicera med publiker i syfte att förändra uppfattningarna om pressen var förstås genom de egna spalterna. Närmare hur denna möjlighet utnyttjades ligger utanför denna undersökning. PK:s sammanträden tycks dock ha refererats regelbundet i dagspressen, vilket visar att läsarna delgavs information om åtminstone vissa av de uttalanden i pressetiska frågor som klubben gjorde.¹²¹ När pressen lät bli att publicera vissa texter eller känsliga uppgifter, eller förändrade sättet att skriva om vissa företeelser, var det både ett sätt att skydda de delar av publiken och samhället som antogs kunna ta skada, och att förmå kritiker att ändra sin inställning till pressen. När pressen förmedlade en bild av världen i sina spalter kommunicerade den även en bild av sig själv, på en skala från sensationslysten och opålitlig till ansvarstagande och sannfärdig. Pressetiken skulle gripa in i detta, och därmed förändra både pressens framställning av världen och av sig själv. De ekonomiska realiteterna av tidningsutgivandet medförde dock att pressens företrädare samtidigt menade sig kunna ställa sig bakom talesättet att allmänheten

har den press den förtjänar, varvid pressen i första hand framställdes som en spegelbild av publikens behov och önskemål.

Avslutning: en pressens egen presspolitik

[Den svenska pressen är], tagen i modern mening, som en uppfostrinna af medborgarandan och som en vehikel för den politiska utvecklingen, af ett ganska ungt datum. [...] Pressen befinner sig, världshistoriskt sedt, ännu i slyngelåldern och det märkes, Gud nåde oss så visst, alltför ofta. Det gäller för den skull att uppfostra oss själfva, då vi genom omständigheternas makt fått på våra skuldror det ansvarsfulla värfvet att uppfostra andra. Det gäller pressens uppfostran icke blott till klarare omdöme, till större mod och sanningskärlek, utan äfven till djupare ansvarskänsla och större ädelmod.¹²²

Dessa ord, yttrade i ett festtal på det allmänna publicistmötet i Stockholm 1907, är ett ovanligt välartikulerat men typiskt exempel på hur man inom ledande publicistkretsar tänkte sig såväl pressens uppgifter som dess problem. "Pressens uppfostran" riktades här åt flera håll, både mot de egna medarbetarna och mot publikerna, och det förra beskrevs som en förutsättning för det senare, så att också pressen skulle kunna fylla sin uppgift i politiken. Denna självreflexiva uppfattning om den "moderna" pressen sammanfattar mycket av rationaliteten bakom de samtida pressetiska diskussionerna.

Dagspressens relationer till sina publik och samhället i stort var i början på 1900-talet föremål för kontinuerlig uppmärksamhet. En rad problem och lösningar debatterades. Jag har i denna artikel sökt visa hur dessa interna förhandlingar i pressetiska frågor kan förstås som en politik *för* och *av* pressen. Denna presspolitik involverade ett försök att reglera pressens publika relationer, såväl för "allmänhetens" som för pressens egen skull. Verksamhetens relevans för den politiska sfären fick här sin tyngd mot bakgrund av den pågående utvidgningen både av rösträtten och av pressens publik. Deltagarna var inte upptagna med att formulera abstrakta principer eller en formell normativ teoribildning. Istället utformade de reformerande praktiker som direkt syftade till att omforma handlingar och förhållningssätt. Det som stod på spel var inte bara ekonomiska intressen utan pressens roll i ett allt mer demokratiskt samhälle.

Inrättandet av Pressens Opinionsnämnd var ett särskilt tydligt sätt att institutionalisera denna presspolitik, och ett slags kulmen på de föregående decenniernas verksamhet. Härvidlag var opartiskheten och samarbetet mellan PK, SJF och TU, och de olika medarbetarkategorier som dessa representerade, av central betydelse. Nämndens uttalanden avsåg att uppfattas som representativa för opinionen inom "pressen", inte något särskilt intresse inom eller utom densamma. Dess reformerande verksamhet var avsedd att riktas både inåt i syfte att förmå medarbetarna att sätta gränser

för sin yrkesutövning, och utåt med ambitionen att visa på det egna samhälleliga ansvarstagandet. Implikationen av opinionsnämndens konstitution, liksom pressetikern i stort, var att pressen skulle ta hand om de problem den orsakade för andra och sig själv på ett sätt som den själv bestämde. Liksom det samhälle den avsåg att både spegla och ge form åt var pressen inne i en förhållandevis snabb omvandling vars uttryck och konsekvenser pressetikern avsåg att hantera. Inte minst gällde detta ”amerikaniseringens” nya aktiva, affektiva och – enligt somliga – påträngande journalistiska ideal. Till pressens omvandlingar hör även tillkomsten av de publikationer som gjort denna studie möjlig. Motsvarade material är helt enkelt svårt att finna från en tidigare period.

En ambition i denna artikel har varit att skifta fokus från en del av det som tillhört medieforskningens mittfåra. Undersökningen har tagit en utgångspunkt i att de pressetiska praktikerna kan förstås som en form av styrning. Men avsikten har inte varit att analysera pressens maktställning i samhället, utan att visa på ambitionerna att forma pressen, dess företrädare och publikers så att en legitim sådan ställning kunde etableras. Det är inte pressens inflytande över sina publikers som studerats, utan hur föreställningar om sådant inflytande var en del i de pressetiska problematiseringarna. Jag har inte försökt beskriva och ange orsakerna till pressens eventuella övertramp, utan visat hur de historiska aktörerna själva ägnade sig åt sådana beskrivningar och förklaringar. Den externa kritiken av pressen är inte heller min förklaring till pressetikern, utan har lyfts fram som en del av dåtidens problemformuleringar.

Trots detta har den centrala poängen inte varit att presentera nya empiriska fynd ur ett bortglömt arkivmaterial. Istället har avsikten varit att visa på tidigare ouppmärksammade sammanhang. Jag har velat frilägga pressetikerns sammanhängande rationalitet, det mönster som framträder om undersökningen inte fokuserar på ett enstaka problem, en viss norm eller enskilt medel till problemlösning. Inom detta mönster skedde förvånansvärt få förändringar under undersökningsperiodens gång. Eftersom det är pressetikerns reformerande praktiker som jag särskilt velat lyfta fram är det motiverat att här kort summera dessa. På en strukturell nivå förut-sattes att publicisterna var benägna att förändra sitt agerande om deras arbetsförhållanden omdanades – i detta fall om lockelser avlägsnades, eller om ett ansvar som tidigare förlagts på annat håll nu lades på dem själva. Den gemensamma nämnaren var samarbete, vilket skulle skapas eller lösas upp beroende på målsättning och art av problem. På en individuell nivå skulle insikter och risk för repressalier vara verksamma medel för reform. På möten, i interna publikationer och cirkulär appellerades till vad som föreställdes vara i publicisternas egna intressen, i en verksamhet som syftade till att upplysa om vad som var oönskat agerande från publicisternas sida. Till detta lades, genom tillkomsten av Pressens opinionsnämnd, risken att utsättas för offentlig kritik från ett auktoritativt och

opartiskt håll. På publiknivån var avsikten framför allt att göra den kritiskt inställda publiken mer välvillig. Detta skulle dels ske genom att delvis utanför de egna spalterna kommunicera en positiv bild av den egna verksamheten, dels genom att förändra vad som faktiskt skrevs i tidningarna – i linje med det aldrig ifrågasatta försanthållandet att texter har en påtaglig förmåga att påverka sina läsare.

Det är som en sådan reformerande och framåtsyftande verksamhet som pressetiken avsåg att värna pressens och dess medarbetares anseende och ställning. Det rörde sig såldes inte i första hand om att endast bevara rådande förhållanden. Pressetiken ska inte endast förstås som en ”avspeglning” av redan befintliga ideal, utan den etablerade nya former för utövande av de ideal som artikulerades. Detta är alltså exempel på att den pressetiska styrningen var produktiv: den skapade och gav uttryck åt arbetsformer såväl som självbilder och professionella förhållningssätt. I hög utsträckning handlade detta om ideal för tidningsmedarbetarnas moral och yrkesskicklighet i en verksamhet som syftade till att både framställa sanna och opartiska representationer av samtiden och vara en ledande institution i samhället. Beroende på vilka arbetsuppgifter den enskilde medarbetaren hade gällde det att ha förmågan att kunna avgöra vem som kunde anlitas, vems texter som kunde publiceras, vilka uppgifter som var sanna, vad av det sanna som kunde publiceras, hur särskilt känsliga texter skulle utformas, vilka annonser som kunde införas och i vilken form detta kunde ske.

Pressetikens diskursiva reglering av tidningsmedarbetarnas handlingsutrymmen innebar förstås att detta utrymme i någon mån inskränktes. Men pressetiken ställde inte endast upp hinder. De pressetiska praktiker skapade också en möjlighet för pressens medarbetare att konstituera sig som moraliska subjekt genom att utföra sitt arbete i linje med de ideal som utformades. Även att delta i den pressetiska verksamheten – exempelvis ordna och delta i möten eller att skriva artiklar till de interna publikationerna – innebar att utforma och visa upp sitt eget ansvarsstagande, sina professionella insikter och medvetenhet; kort sagt att konstituera sig själv som en god representant för pressen. De reformerande ambitionerna gav upphov till praktiker, organisationer, samarbeten och publikationer som inte funnits tidigare. Den pressetiska verksamheten tog utgångspunkt i och underbyggde specifika kategorier och gränsdragningar dem emellan: mellan pressens företrädare och tidningarnas läsare eller ”allmänheten” i stort, mellan hederliga tidningsmedarbetare och opålitliga notisjägare, och mellan pressen och utomstående som sökte påverka densamma. På alla dessa sätt var de pressetiska praktikerna produktiva alldeles oavsett om de i slutändan förändrade tidningarnas innehåll eller inte.

Summary

The education of the Swedish press. The making of media ethics, c. 1900. By Petter Tistedt. This article investigates the making of media ethics in Sweden in the late nineteenth and early twentieth century. It is argued that media ethics can be understood in a Foucauldian sense as a way of governing. From this perspective, the article asks how members of the press conceived of its problems, with what means they tried to resolve these problems, and to what ends. It is shown that the ethical problems conceived by the members of the press included threats both to the general public, and to the press itself. The problems were explained as results of, first, structural circumstances such as the working conditions and the fierce competition between newspapers, second, individual flaws of character and lack of awareness among the members of the press, and, third, the preferences and opinions of the reading public. The solutions involved creating or dissolving cooperation between newspapers or associations, informing writers about ethical problems, punishing individual wrongdoers, as well as attempts to make the reading public more appreciative of the press and its members. These practices aimed at reforming the press according to its own interests, and can thus be understood as a kind of media politics by and for the press itself.

Keywords: media ethics, history of the press, history of journalism, late eighteenth century, early nineteenth century, Swedish Press Council.

Noter

1. Adolf Hallgren: "P. M. ifråga om bildande på försök af en Pressens opinionsnämnd", *Meddelanden från Publicistklubben* (hädanefter MPK) 1915:2, 21. Denna artikel har sitt ursprung i min magisteruppsats i historia, Uppsala universitet.

2. Med tidningsmedarbetare eller pressens medarbetare/företrädare avser jag i första hand innehavare av redaktionella uppdrag, men även de direktörer som ingick i Svenska Tidningsutgivareföreningen. Avsikten är att undvika beteckningar som i dåtiden var en del försöken att definiera vad tidningarnas medarbetare borde vara och göra; jag följer här Johan Jarlbrink: *Det våras för journalisten. Symboler och handlingsmönster för den svenska pressens medarbetare från 1870-tal till 1930-tal* (Stockholm, 2009), 10–11.

3. Britt Börjesson & Lennart Weibull: *Publicistiska seder. Svensk pressetik i teori och praktik 1900–1994* (Stockholm, 1995), 36–37.

4. Med ledning av tidigare forskning före-

faller det som att pressetik som regel skapats för att vara till gagn för pressen själv, se t.ex. Stephen J. A. Ward: *The invention of journalism ethics. The path to objectivity and beyond* (Montréal, 2004).

5. Pressens anseende och status fanns på agendan redan under förra hälften av 1800-talet, se Patrik Lundell: *Attentatet mot Hier-tas minne. Studier i den svenska pressens mediehistoria* (Stockholm, 2013), 33.

6. *Ibid.*, 76.

7. *Ibid.*, 67.

8. Se Jarlbrink: *Det våras*, del 2, särskilt 123–140; Margareta Stål: *Signaturen Bansai. Ester Blenda Nordström. Pennskaft och reporter i det tidiga 1900-talet* (Göteborg, 2002), kap. 3; Gunilla Lundström: "En värld i rubriker och bilder (1897–1919)", i Karl Erik Gustafsson & Per Rydén (red.): *Den svenska pressens historia III. Det moderna Sveriges spegel (1897–1945)* (Stockholm, 2001).

9. För en översikt över denna mycket om-

fattande forskning, se Lee Wilkins & Clifford G. Christians (red.): *The handbook of mass media ethics* (New York, 2009).

10. Definitionen gör inte skillnad mellan de uttrycksätt pressetiken tar sig – exempelvis varken krävs eller utesluts att etiken tar formen av filosofisk reflektion eller att den är kodifierad. Jfr t.ex. Stephen J. A. Ward: "Journalism ethics" i Karin Wahl-Jorgensen & Thomas Hanitzsch (red.): *The handbook of journalism studies* (New York, 2009), 295-296. För olika normativa och/eller mer begränsade sätt att avgränsa pressetik, se exempelvis Clifford Christians: "An intellectual history of media ethics", i Bart Pattyn (red.): *Media ethics. Opening social dialogue* (Leuven, 2000); Mats Ekström & Stig Arne Nohrstedt: *Journalistikens etiska problem* (Stockholm, 1996); Börjesson & Weibull: *Publicistiska seder*, kap. 2. Exempelvis Hazel Dicken-Garcia framhåller att etik är en form av filosofi som handlar om moraliska principer och som transcenderar det praktiska, men det hon studerar och omtalar som "the ideas, notions, and concepts [...] of what constituted right or wrong journalistic conduct" faller också inom den definition som föreslås i denna artikel, se Hazel Dicken-Garcia: *Journalistic standards in nineteenth-century America* (Madison, 1989), 7. Något min undersökning utesluter är alltså en värdering av handlingsetiken, d.v.s. de sätt som tidningsmedarbetare faktiskt agerade.

11. Mitchell Dean: *Governmentality. Power and rule in modern society* (Thousand Oaks, 1999), 18.

12. I *Pressen*, *Journalisten* samt för PK:s *Meddelanden* framgick inte bara de praktiska och interna syftena ur innehållets karaktär, utan var också tydligt uttalade, se Utgifvaren: "Pressen", *Pressen* 1898:1; Redaktion: "Anmälan", *Journalisten* 1904:1: "Vid sitt sammanträde...", *MPK* 1907:1, s. 1. Jarlbrink framhåller möjligheterna att komma åt "ett friare diskussionsforum med begränsad insyn" genom att använda "interna publikationer med begränsad spridning", såsom *Journalisten* och *Pressen*, se Jarlbrink: *Det våras*, 19 (citrat), 35. *Publicistklubben* publicerades fram till 1907 och har studerats från 1898 till detta år; *Pressen* har studerats under hela perioden den publicerades, 1898-1901; PK:s *Meddelanden* började utges 1907 och har studerats från

detta år till 1917; *Meddelanden från styrelsen för Svenska Tidningsutgivareföreningen (MTU)* har studerats för åren 1898-1917; *Journalisten* började utges 1904 och har studerats från detta år till och med 1916. Det ojämna källäget gör det svårt att säga något säkert om hur diskussionerna skiljde sig åt mellan olika sammanhang. Detsamma gäller diskussionernas kontinuiteter och förändringar över tid, men det mesta tyder på att kontinuiteterna var övervägande; jag har eftersträvat att visa detta genom en tidsmässig spridning av referenserna.

13. Lundell: *Attentatet*, 32-35. Vid sidan av PK, SJF och TU etablerades politiska föreningar: liberala Sveriges vänsterpressförening (bildad 1905) samt Arbetartidningarnas samorganisation (1908), Svenska högerpressföreningen (1909) och Socialdemokratiska pressföreningen (1911). De tre här studerade pressföreningarna saknade inte heller interna konflikter eller politiska slagsidor. Exempelvis tydliggjordes och förstärktes den politiska övervikten mot höger i PK efter storstrejken 1909, då klubbens socialdemokratiska medlemmar utträdde efter en konflikt som involverade ömsesidiga beskyllningar om att partiintressen givits företräde framför det fria ordet, pressens anseende och PK:s politiska neutralitet, se "Styrelsens årsberättelse", *MPK* 1910:1, 1-5.

14. För inflytelserika exempel, se Mark Hampton: *Visions of the press in Britain, 1850-1950* (Urbana, 2004); Aled Jones: *Powers of the press. Newspapers, power and the public in nineteenth-century England* (Aldershot, 1996); Dicken-Garcia: *Journalistic standards*. För forskning om Sverige se t.ex. Jonas Harvard: *En helig allmänlig opinion. Förställningar om offentlighet och legitimitet i svensk riksdagsdebatt 1848-1918* (Umeå, 2006) särskilt 301-314; Jarlbrink: *Det våras*, särskilt 152-162; Jarlbrinks bok innehåller dock även vissa inblickar i den mer interna debatten (se ovan not 12), något som även står att finna i Birgit Petersson: *Från journalist till murvel. Journalistyrkets professionalisering från 1900 till 1960-talet* (Göteborg, 2006), kap. 14, dock utifrån andra kunskapsintressen än i denna artikel.

15. Se t.ex. Ward: *The invention*; Ekström & Nohrstedt: *Journalistikens etiska problem*.

16. Lundell: *Attentatet*, 25-28; Jan Ekecrantz & Tom Olsson: *Det redigerade sam-*

hället. Om journalistikens, beskrivningsmakens och det informerade förnufts historia (Stockholm, 1994), särskilt 11–14, 23–25

17. Lundell: *Attentatet*, angående forskningsläget se framför allt 15–16, 19–23. Se även Jarlbrink: *Det våras*. För mer begränsade perspektiv på pressens legitimitetsskapande se t.ex. Jones: *Powers of the press*, särskilt kap. 2; Ekecrantz & Olsson: *Det redigerade samhället*.

18. Lundell, *Attentatet*, har använt formuleringen ”pressens propaganda” för att ringa in de sätt som pressen ”iscensatt och kommunicerat sin makt, genom språk, riter och symboler” (19). Det jag här avser med termen presspolitik kan inbegripa detta, men genom att tala om politik vill jag mer betona de interna förhandlingar samt reformerande och reglerande ambitioner som var en del av de pressetiska praktikerna.

19. En översikt över den objektivitetsforskningen ges i Mark W. Brewin: ”A short history of the history of objectivity”, *The communication review* 16:4 (2013); se vidare Ward: *The invention*; Lee Wilkins & Bonnie Brennen: ”Conflicted interests, contested terrain. Journalism ethics codes then and now”, *Journalism studies* 5:3 (2004).

20. Se även övriga publikationer i projektet som denna bok var en del av, listade i Börjesson & Weibull: *Publicistiska seder*, 251–252. Se även Petersson: *Från journalist*, kap. 14, som intresserar sig för etikens institutioner som en del i journalistyrkets professionalisering.

21. De nedslag i debatten som Börjesson & Weibull faktiskt gör antyder att det snarare är i denna som utgångspunkten bör tas. Den oro för hårdare lagstiftning och den önskan om att förbättra pressens anseende som författarna anser har påverkat pressetikens utformning framkommer över huvud taget inte i reglerna. Även Petersson ger uppslag till detta: *Från journalist*, 357–360.

22. Organisationerna skilde sig förstås delvis åt, tydligast TU och SJF, som kom att representera arbetsgivare respektive arbetstagare. PK var ett bredare diskussionsforum för branschrelaterade frågor såsom arbetsförhållanden och tryckfriheten. Samtidigt hade organisationerna delvis gemensamma intressen kring pressens anseende och legitimitet. Alla tre, men framför allt PK och SJF, arbetade med pressetiska frågor. Om PK:s och TU:s historia finns främst krönikor att

tillgå, se Ivar Sundvik: *100 år för ordets frihet. Publicister i samhällsordningen 1874–1974* (Stockholm, 1974); Carl Forsstrand, Karl Hjalmar Lundgren & Valfrid Spångberg: *Publicistklubben* (Stockholm, 1924); Folke Johansson, *Tidningsutgivarna 100 år* (Stockholm, 1998); T.U. *tjugofem år. Minnesskrift till Svenska Tidningsutgivarföreningens 25-årsjubileum* (Stockholm 1923); om SJF se Petersson: *Från journalist*. Det förekom att skribenter i *Pressen* och *Journalisten* som skrev om pressetiska frågor identifierades som något annat än företrädare för pressen, men detta var mycket ovanligt.

23. För ett undantag där ”en av vårt lands framstående psykiater” återopades, se M. Ld.: ”Sensation i självmords- och osedlighetsnotiser”, *Journalisten* 1910:5.

24. Se t.ex. ”Våra rättegångsnotiser”, *Pressen* 1900:3–4; ”Styrelsens årsberättelse”, *MPK* 1914:1, 3–4.

25. Citatet i ”Referatets ställning i modern journalistik”, *MPK* 1917:1, 12 (min kurs.). Se även V-r: ”Prässens reformering”, *Journalisten* 1915:2; Forsstrand, Lundgren & Spångberg: *Publicistklubben*, 187–190. Om debatten om statstidningen se Harvard: *En helig*, 306–314.

26. I den utsträckning som publikernas preferenser inte kunde förändras var tidningsmedarbetarna förstas tvungna att anpassa sig till utomståendes förväntningar i syfte att legitimera pressens verksamhet. Skillnaderna i uppfattningar mellan pressens företrädare och andra ska inte heller överdrivas.

27. Se t.ex. ”Pressen och de villkorliga straffdomarna”, *MPK* 1912:1, 17–18.

28. Se t.ex. ”Våra rättegångsnotiser”, *Pressen* 1900:3–4; ”Våra rättegångsnotiser”, *Pressen* 1900:5; ”Pressen och de villkorliga straffdomarna”, *MPK* 1912:1, 17; Vale: ”Polis- och rättegångssaker”, *Journalisten* 1911:3; E. S.: ”Villkorlig dom – inga namn!”, *Journalisten* 1912:3; ”Brott och publicitet”, *Journalisten* 1913:5.

29. M. Ld.: ”Sensation”. Se även t.ex. Sixten: ”Journalistik på avvägar”, *Journalisten* 1913:1.

30. M. Ld.: ”Sensation”; ”Skadliga och förråande inverknings av pressen”, *Journalisten* 1913:5; Antibarabus: ”Det går för långt!”, *Journalisten* 1916:5. Jfr redogörelsen för striderna mot Nick Carter-litteratu-

ren i Ulf Boëthius: *När Nick Carter drevs på flykten. Kampen mot "smutslitteraturen" i Sverige 1908–1909* (Stockholm, 1989) särskilt kap. III.

31. "Pressens diskretionsplikt", *Pressen* 1900:17–18; V. B.: "Diskretion om föreningens förhandlingar", *Journalisten* 1909:4.

32. Cajus: "Allt har sin tid", *Pressen* 1900: 6–7. Se även Antibarbarus: "Det går för långt!"

33. "Pressen och läkemedelsannonseringen", *MPK* 1912:2. Att intresset för sammanträdet var ovanligt stort framhålls i "Prässen och humbugmedicinen", *Journalisten* 1912:6. För ytterligare exempel se t.ex. "Medicinskojet, läkarne och tidningspressen", *Journalisten* 1912:3.

34. "Styrelsens utlåtande och förslag i frågan rörande reklamofog inom pressen", *MTU* 1905:32, 9. Se vidare t.ex. "Protokoll, hållet vid Svenska Tidningsutgifvareföreningens ordinarie vårsammanträde den 30 maj 1905", *MTU* 1905:31, 9, 21–22; "Protokoll, hållet vid Svenska Tidningsutgifvareföreningens ordinarie höstsammanträde fredagen den 27 oktober 1905", *MTU* 1906:33, 5; "Puffar och reklamer", *Journalisten* 1910:5; "Styrelsens årsberättelse", *MPK* 1917:1, 2.

35. "Våra rättgångsreferat", *Pressen* 1898:8 (citater); "Våra rättgångsnotiser", *Pressen* 1900:3–4. Se även N. L.: "Pressens lösa medarbetare", *Journalisten* 1904:1: En journalist med själfaktning: "Notisjägarskräet", *Journalisten* 1908:2.

36. "Pressens diskretionsplikt".

37. Hugo Wallentin: "Modern journalistik", *Journalisten* 1909:3. Jfr även R. F.–r.: "Referat", *Journalisten* 1908:4; Shorthand: "Tidningsmännen och stenografien", *Journalisten* 1913:1 samt diskussionen i PK 1916: "Referatets ställning", 12–23.

38. "Pressens uppgifter och tidningsmännens utbildning", *MPK* 1907:2, 4.

39. Vox: "Vi borde aldrig glömma", *Journalisten* 1910:2.

40. "Våra rättgångsnotiser", *Pressen* 1900: 3–4.

41. "De gemensamma riksdagsreferaten", *Journalisten* 1911:6. Se även liknande synpunkter i "Referatets ställning", 15.

42. "Pressens diskretionsplikt".

43. Wallentin: "Modern journalistik".

44. Om pressen som hinder för det politiska samtalet, se även "Permanent heders-

domstol för pressen", *Pressen* 1899:8–9.

45. Cajus Marcius Cariolanus: "Liberalismen och dess politiker i belysning af liberala dokument", *Nya Dagligt Allehanda* 1914-02-19.

46. "Brefaffären och publicistklubben", *Nya Dagligt Allehanda* 1914-02-24.

47. *Aftonbladet*, *Dagens Nyheter*, *Nya Dagligt Allehanda*, *Social-Demokraten*, *Svenska Dagbladet* samt *Stockholms-Tidningen* har gått igenom för tiden 1914-02-20 till 1914-02-26. Se även "Nya Dagligt Allehandas breviskandal", *Journalisten* 1914:2; "Styrelsens årsberättelse", *MPK* 1915:1, 3.

48. Se t.ex. "Man måste på det skarpaste ogilla", *Svenska Dagbladet* 1914-02-20; "Allehandas nedingsdåd inför Publicistklubben", *Dagens Nyheter* 1914-02-22; "Lymmelaktig journalistik", *Social-Demokraten* 1914-02-20.

49. "Nya Dagligt Allehandas breviskandal"; "Publicistklubben mot Allehandas privatbrevsmetoder", *Journalisten* 1914:3.

50. "Styrelsens årsberättelse", *MPK* 1915: 1, 3.

51. Ekecrantz & Olsson: *Det redigerade samhället*, 16–17.

52. Denna distinktion gjordes även inom pressen, se t.ex. "Pressföreningarna mot smutstidningarna", *Journalisten* 1911:6.

53. Boëthius: *När Nick Carter*, kap. III.

54. Jarlbrink: *Det våras*, 152–162.

55. *Ibid.*, del 2, särskilt 118–121; Petersson: *Från murvel*, 39–49, 358–359.

56. Se t.ex. "Våra rättgångsreferat", *Pressen* 1898:8; V–d S.: "Pressens själfbespottare", *Journalisten* 1905:1; Wallentin: "Modern journalistik"; "Gratisreklamen i texten", *Journalisten* 1912:2; "Puffar och reklamer"; "Styrelsens årsberättelse", *MPK* 1914:1, 2–4; "Referatets ställning", 12–14.

57. Hallgren: "P. M.", 14, 24; "Styrelsens årsberättelse", *MPK* 1916:1, 1 (citaten).

58. "Styrelsens årsberättelse", *MPK* 1915: 1, 3.

59. Se t.ex. "Styrelsens årsberättelse", *Publicistklubben* 1898, 9; "Journalister och journalisters sätt", *Journalisten* 1908:1; Man i ledet: "Ansvarslös journalistik", *Journalisten* 1911:1; "Protokoll, hållet vid Svenska Tidningsutgifvareföreningens ordinarie vårsammanträde lördagen den 30 maj 1908", *MTU* 1908:39, 6; "Processer mellan tidningsmän", *Journalisten* 1913:2.

60. Första citatet från N. L.: "Pressens lösa medarbetare"; det andra och tredje citatet i En journalist med själfaktning: "Notisjägarskrået".

61. Se t.ex. "Våra rättegångsreferat", *Pressen* 1898:8; "Svenska journalistföreningens verksamhet 1903", *Journalisten* 1904:1; En journalist med själfaktning: "Notisjägarskrået".

62. Se t.ex. Hugo Wallentin: "Korruptionfester", *Pressen* 1898:7; M. Ld.: "Korruptionstillställningar", *Journalisten* 1904:4; R.: "Den köpta pressen", *Journalisten* 1906:3; M. Ld.: "Pressen och annonsörerna", *Journalisten* 1910:2; V-r: "Prässens reformering"; "Vårt centralstyrelsemöte", *Journalisten* 1915:3.

63. "Svenska tidningsprässens dekadans", *Journalisten* 1915:6. Se även Valfrid Spångberg: "Den vederhäftighet, som står – bakom", *Journalisten* 1905:1. Under världskriget varnade en grupp högermän i TU för den av ententemakterna stödda Stockholms Telegrambyrå och det "opinionsbildningsstoff" som denna ville sprida via svenska tidningar, se "Föredragningslista", *MTU* 1916:80, 3–4, citatet 3; "Protokoll hållet vid Svenska Tidningsutgivareföreningens ordinarie höstmöte i Stockholm den 27 oktober 1916", *MTU* 1916:81, 5–7.

64. "Pressen och läkemedelsannonseringen", 28–30. Räknas hit kan även PK:s yttrande från 1914 om kriminaljournalistiken, då pressens egna intressen ställdes mot vad som uppfattades vara långtgående inskränkningar i pressens sensationsinriktade brottmålsreferat. "Styrelsens årsberättelse", *MPK* 1914:1, 3–4.

65. "Styrelsens årsberättelse", *MPK* 1914:1, 4.

66. Börjesson & Weibull: *Publicistiska seder*, 80.

67. Åtminstone åtal som rörde den politiska yttrandefriheten drabbade dock framför allt socialister på den yttersta vänsterkanten, vilka knappast till mer än mycket ringa grad deltog eller hade sympatisörer i de här aktuella diskussionerna. Om de lagar som pressen hade att anpassa sig till och vilka som drabbades av nämnda åtal, se Katarina Alexius: *Politisk yttrandefrihet. En studie i lagstiftning och praxis under demokratins genombrottstid* (Lund, 1997).

68. Det föredrag på ämnet "Pressens neutralitets- och diskretionsplikt" som UD:s press-

chef Torvald Höjer höll i Publicistklubben i september 1914 lämnades utan kommentar i det material som här studerats, och publicerades inte förrän 1939, se Sundvik: *100 år*, 93–94; "Styrelsens årsberättelse", *MPK* 1915:1, 1; talet publicerat i Torvald Höjer: "Pressen och neutraliteten under världskriget", *Svensk Tidskrift* 1939:2. Något protokoll över den efterföljande diskussionen fördes inte på grund av ämnets "grannliga natur", se Forsstrand, Lundgren & Spångberg: *Publicistklubben*, 206. Om den statliga informationspolitiken och situationen under världskriget, se Svenbjörn Kilander: *Censur och propaganda. Svensk informationspolitik under 1900-talets första decennier* (Uppsala, 1981), kap. 2–3.

69. Harvard: *En helig*, 301.

70. *Ibid.*, 301–314.

71. V-r: "Prässens reformering"; "Referatets ställning", 12.

72. N. L.: "Pressens lösa medarbetare"; även t.ex. En journalist med själfaktning: "Notisjägarskrået".

73. "Våra rättegångsnotiser", *Pressen* 1900:3–4. Se även t.ex. Cajus: "Allt har sin tid"; Antibarbarus: "Det går för långt!".

74. N. N.: "Hur det går till", *Journalisten* 1905:4; "Våra rättegångsreferat", *Pressen* 1898:8; "Pressens diskretionsplikt".

75. Se t.ex. M. Ld.: "Pressen och annonsörerna"; "Gratisreklamen i texten", *Journalisten* 1912:2; "Puffar och reklamer"; "Pressen och läkemedelsannonseringen", 14, 38.

76. "De gemensamma riksdagsreferaten"; "Referatets ställning", 18–22.

77. Cajus: "Tidningsmännens arbete och arbetstid", *Pressen* 1898:10; "Pressens diskretionsplikt"; Wallentin: "Modern journalistik".

78. N. L.: "Pressens lösa medarbetare".

79. "Pressens diskretionsplikt"; "Pressens uppgifter", 4; "Referatets ställning", 17.

80. Se t.ex. Wallentin: "Korruptionfester"; "Våra rättegångsreferat", *Pressen* 1898:8; "Våra rättegångsnotiser", *Pressen* 1900:3–4; Wallentin: "Modern journalistik"; S. Ft.: "Självmondsnotiserna", *Journalisten* 1916:5.

81. "Våra rättegångsnotiser", *Pressen* 1900:3–4; Cajus: "Allt har sin tid"; Wallentin: "Modern journalistik"; M. Ld.: "Sensation"; "Sensationsreferaten i brottmål", *Journalisten* 1913:6.

82. "Pressens diskretionsplikt"; Vox: "Vi

borde aldrig glömma”; ”Journalister och journalisters sätt”; ”Journalisterna och reklamen”, *Journalisten* 1914:1.

83. För några olika exempel på användning av kategorin allmänheten, se Wallentin: ”Korruptionsfester; V-d S.: ”Det redaktionella ’vi’”, *Journalisten* 1905:3; Hallgren: ”P. M.”, 21.

84. För exempel på diskussioner om läsnarnas okunskaper eller felaktiga uppfattningar om pressen och dess representanter, se Wallentin: ”Korruptionsfester”; G. B.-g.: ”En bok om prässen”, *Journalisten* 1915:6.

85. ”Våra rättegångsnotiser”, *Pressen* 1900:3–4.

86. M. Ld.: ”Sensation”. Se även t.ex. Anti-barbarus: ”Det går för långt!”. För liknande resonemang om i olika grad påverkbara publikationer se ”Pressen och läkemedelsannonseringen”, 31; där det framhålls att ”den bildade allmänheten” skrattar åt annonser för läkemedel som påstår sig bota ”alla sjukdomar”, men ”de obildade fångas, såsom erfarenheten visar, ty annars skulle icke sådana annonser förekomma”.

87. Organiserad utbildning för journalisterna samt lagstiftning framhölls enstaka gånger som önskvärda vägar för att omforma förutsättningarna för pressens arbete, men som regel sågs inte detta som rimliga utvägar. Se ”Pressens uppgifter”; ”Brott och publicitet”; ”Pressen och läkemedelsannonseringen”, t.ex. 13–14, 22; ”Prässen och humbugsmedicinen”.

88. ”Våra rättegångsreferat”, *Pressen* 1898:8; ”Styrelsens årsberättelse”, *Publicistklubben* 1899, 9–10.

89. Citatet i ”Centrala Notisbyrån”, *Journalisten* 1904:4. Se vidare N. L.: ”Pressens lösa medarbetare”; ”Frågan om lösa medarbetares användning”, *Journalisten* 1904:2.

90. Se t.ex. En journalist med själfaktning: ”Notisjägarskrået”; ”Vårt centralstyrelsemöte”; ”Referatets ställning”, 22.

91. Citatet i ”Styrelsens årsberättelse”, *MPK* 1917:1, 2; ”Förhållandet mellan text och annonser”, *MPK* 1917:1, 25.

92. ”De gemensamma riksdagsreferaten”.

93. ”Referatets ställning”.

94. ”Pressen och läkemedelsannonseringen”, 1–2.

95. T.ex. M. Ld.: ”Pressen och annonsövrarna”; ”Kåranda, kamratlighet, sladder och hedersdomstolar”, *Journalisten* 1911:6; ”Prässen och humbugsmedicinen”, *Journa-*

listen 1912:6; ”Sensationsreferaten i brottmål”.

96. Se Utgivaren: ”Pressen”; Redaktionen: ”Anmälan”.

97. ”Våra rättegångsnotiser”, *Pressen* 1900:5.

98. ”Våra rättegångsnotiser”, *Pressen* 1900:3–4.

99. ”Våra rättegångsnotiser”, *Pressen* 1900:5.

100. Börjesson & Weibull: *Publicistiska seder*, 58–59.

101. ”Pressen och de villkorliga straffdomarna”, 17–18; Citatet i M. Ld.: ”Sensation”. Här sades också att kretsforeningarna borde ”skapa opinion bland tidningsmännen mot detta slags journalistik”.

102. Citatet i ”Styrelsens årsberättelse”, *MPK* 1915:1, 3. PK:s behandling av brevaffären, avsikterna med inrättandet av nämnden, det sätt den tänktes fungera på, kan följas i ”Styrelsens årsberättelse”, *MPK* 1915:1, 1–4; Adolf Hallgren m.fl.: ”Frågan om en pressens hedersdomstol”, *MPK* 1915:2; Hallgren: ”P. M.”; ”Styrelsens årsberättelse”, *MPK* 1916:1, 1–2; ”Pressens opinionsnämnd”, *MPK* 1916:2; ”Protokoll hållet vid Svenska Tidningsutgivareföreningens ordinarie höstsammanträde i Stockholm den 29 oktober 1915”, *MTU* 1915:75, 5–8. Jfr Börjesson & Weibull: *Publicistiska seder*, 65–69.

103. Hallgren: ”P. M.”, 19; se även t.ex. Hallgren m.fl.: ”Frågan om en pressens hedersdomstol”, 5.

104. ”Styrelsens årsberättelse”, *MPK* 1916:1, 1. Ekonomimålen rörde frågor tidningsföretagens ekonomiska skötsel, medan redaktionsmålen angick förhållanden inom tidningsredaktionerna. Ibid.

105. Hallgren: ”P. M.”, 14 (citatet), 23.

106. Ibid., 14, 24–25.

107. Ibid., 13.

108. Ibid., 21.

109. Ibid., 21. Oro bl.a. för att nämnden inte skulle kunna förhålla sig opartisk ventilerades, men tillbakavisades och kunde inte hindra att den till slut konstituerades. Se ”Prässens opinionsnämnd konstituerad”, *Journalisten* 1916:3; ”Protokoll” *MTU* 1915:75, 5–8.

110. Hallgren: ”P. M.”, 24.

111. Om det första publikationsmålet, se Börjesson & Weibull: *Publicistiska seder*, 68–69.

112. "Våra rättegångsreferat", *Pressen* 1898:8.

113. "Styrelsens årsberättelse", *Publicistklubben* 1899, 9–10.

114. Hallgren: "P. M.", 21–26, citaten 21.

115. *Ibid.*, 24–27.

116. Adolf Hallgren refererad i "Protokoll", *MTU* 1915:75, 6.

117. "Styrelsens årsberättelse", *MPK* 1916;1, 2.

118. Hallgren: "P. M.", 21.

119. *Ibid.*, 25.

120. *Ibid.*, 9. Det räckte med att en av de tre bakomliggande föreningarna så besl-

tade för att opinionsnämnden skulle upphöra, se *ibid.*, 22.

121. Att detta var fallet pekar bl.a. en mindre stickprovsundersökning på, där det visat sig att *Dagens Nyheter*, *Nya Dagligt Allehanda* samt *Social-Demokraten* dagen efter mötena i PK 1900-04-06, 1905-12-08 samt 1913-10-31 kortfattat rapporterat om dessa (med undantag av att den sistnämnda tidningen inte rapporterade om det sistnämnda mötet).

122. "Berättelse öfver Sextonde Allmänna Svenska Publicistmötet i Stockholm", *MPK* 1907:3, 20.